

כפיס — חלי לבינה, ורגילין למתה בין שמי נדכני העלים. הכי נקטינן: אבריו של אדם הן מעידין בו שנאמר ואתם עדי לשון רבים נאם ה'. מאי דכתיב אל אמונה ואין עול כשם שמשלם בו — כך משלם לרשעים בעולם הזה, כדי לטורדן מן העולם הבא, וכדכתיב להאזינו. ואין עול — שאין עושה דין בלא דין אמת ולדק. צדיק וישיר — מזדיק הדין על הצדיקים לפרוע מהם, ועושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם בעולם הזה, כדי לטורדן. ביד כל אדם ומתחייב על כל כוחו מעשה כל אדם, ומתחייב על כל מעשיו. למען תצדק בדברך — שהוא מזדיק עליו נדכרין, שאמה מראה לו. לשמואל קדוש יהיה אגדל פרע קאי — ששערו אסור זהנאה, אבל הוא ענמו לא נקרא קדוש. ולרבי אלעזר חוטא, דסאיב כתרנמו "מאשר חטא על הנפש" פשט המקרא — על שנטמא צמת. וכי באיזה נפש חטא זה — מי הרג שנקרא חוטא? שאין מזה ללער ענמו, כדלמיינן: נדיקי [אין] אכלי האי עלמא והאיך מי סני להו, במסכת הוריות (פרק שלשי י, ג). נקרא קדוש — רישיה דקרא קא דריש, נשניל שמתון כך מתמקדן עונותיו שמתענה.

תוספות

אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא — וקשיא: דאמרינן בפרק "החובל" (בבא קמא צא, ב): החובל בעצמו — רשאי, אבל אחרים שחבלו בו — חייבים, ומפרש התם: הא דקאמר החובל בעצמו רשאי — אמר שמואל: ביושב בתענית. אלמא משמע דשמואל קאמר דיושב בתענית לא נקרא חוטא! ויש לומר: דודאי הוי חוטא, כדאמרינן הכא, מקל וחומר מנייר: ומה נזיר שלא ציער עצמו אלא מיין וכו'. אבל מכל מקום, המצוה שהוא עושה התענית — גדול יותר מן העבירה, ממה שהוא מצער נפשו. דמצוה לנדור, כדאמרינן (סוטה ב, א): הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומכל מקום יש קצת חטא, מידי דהוה אמתענה תענית חלום בשבת, דקורעין גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת. ומאי תקנתיה — ליתב תעניתא לתעניתיה.

וְשָׂמָא יֹאמֵר אָדָם: מִי מְעִיד בֵּי? — אֲבָנֵי בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם וְקוֹרוֹת בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם הֵם מְעִידִים בּוֹ בְּיוֹם הַדִּין. שְׂנֵאמֵר "כִּי אֲבָן מְקִיר תִּזְעַק וּכְפִיס מְעִץ יַעֲנֶנָּה" (חֲבַקּוֹק ב, יא). דְּבִי ר' שִׁילָא אֲמַרִי (בְּנֵי בֵּית מְדַרְשׁוֹ שֶׁל ר' שִׁילָא הָיוּ אוֹמְרִים): שְׁנֵי מְלֹאכֵי הַשֶּׁרֶת: הַמְּלוֹיִן לֹו לְאָדָם הֵן מְעִידִין עָלָיו, שְׂנֵאמֵר "כִּי מְלֹאכֵי יִצְוֶה לָךְ לִשְׁמֹרֵךְ בְּכָל דְּרֹכֶיךָ" (תְּהִלִּים צא, יא). ר' חִידְקָא אוֹמֵר: נִשְׁמַתוֹ שֶׁל אָדָם עֲצֻמוֹ הִיא מְעִידָה עָלָיו, שְׂנֵאמֵר "מִשׁוֹכֶכֶת חִיקֶךָ שֶׁמֶר פִּתְחֵי פִיךָ" (מִיכָה ז, ה) וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֲבָרִיו שֶׁל אָדָם מְעִידִים בּוֹ, שְׂנֵאמֵר "אַתָּם עֲדֵי נָאִם הִ'." (יִשְׁעִיָהוּ מג, י). וְבַעֲנֵן הַדִּין נֹאמֵר "אַל אֲמוֹנָה וְאִין עוֹל צִדִּיק וְיִשְׂרָאֵל הוּא" (דְּבָרִים לב, ד) "אַל אֲמוֹנָה" כּוֹנְנֹתוֹ: כִּשְׁם שֶׁנִּפְרָעִין מִן הַרְשָׁעִים לְעוֹלָם הַבָּא אֲפִילוֹ עַל עֲבִירָה קְלָה שְׁעוֹשִׂין — כִּךְ נִפְרָעִין מִן הַצִּדִּיקִים כְּעוֹלָם הַזֶּה עַל עֲבִירָה קְלָה שְׁעוֹשִׂין, שֶׁהַצִּדִּיקִים סוֹבְלִים בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּעוֹנֵשׁ לְעֲבִירוֹת הַמַּעֲטוֹת שֶׁעָשָׂה כְּדִי לִמְרֹק וְלִתְקַן אוֹתוֹן לְעוֹלָם הַבָּא. "וְאִין עוֹל" — כִּשְׁם שֶׁמְשַׁלְּמִין שֶׁכֶר לְצִדִּיקִים לְעוֹלָם הַבָּא אֲפִילוֹ עַל מַצוּה קְלָה שְׁעוֹשִׂין — כִּךְ מְשַׁלְּמִין שֶׁכֶר לְרַשָּׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה אֲפִילוֹ עַל מַצוּה קְלָה שְׁעוֹשִׂין. וְמָה שְׂנֵאמֵר "צִדִּיק וְיִשְׂרָאֵל הוּא" אֲמַרְוּ: בְּשַׁעַת פְּטִירְתוֹ שֶׁל אָדָם לְבֵית עוֹלָמוֹ כָּל מַעֲשָׂיו נִפְטָרִין לִפְנֵי וְנֹרְאִים לוֹ שׁוֹב, וְאוֹמְרִים לוֹ: כִּךְ וְכִךְ עֲשִׂיתָ בְּמִקוֹם פְּלוֹנֵי בְּיוֹם פְּלוֹנֵי, וְהוּא אוֹמֵר: הִיִן (נְכוּן) כִּךְ הִיָּה, וְאוֹמְרִים לוֹ: חֲתוּם! וְחֲתוּם. שְׂנֵאמֵר "בֵּיד כָּל אָדָם יִחְתוּם" (אִיּוֹב לו, ז) וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁמְצַדִּיק עָלָיו אֵת הַדִּין לְאַחַר שֶׁמֶר אֵת הַדִּין לְאַחַר שֶׁמֶר אֵלּוֹ אֵת כָּל מַעֲשָׂיו, וְאוֹמֵר לָהֶם: יִפָּה דְנִתּוֹנֵי, לְקִיָּים מָה שְׂנֵאמֵר "לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדַבְרֶךָ" (תְּהִלִּים נא, ה).

אָמַר שְׂמוּאֵל: כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא חוֹטָא. סִבְרָא פִּי הָאֵי תִנָּא, דְּתַנָּא: רַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר בְּרַבִּי אוֹמֵר: מָה תִלְמוּד לּוֹמֵר "וְכִפֵּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ" וְכִי בְּאִיזָה נֶפֶשׁ חָטָא זֶה? אֶלָּא שְׂצִיעֵר עֲצֻמוֹ מִן הַיִּין, וְהֵלָּא דְבָרִים קָלִים וְחוֹמֵר; וְמָה זֶה שֶׁלֹּא צִיעֵר עֲצֻמוֹ אֶלָּא מִן הַיִּין נִקְרָא חוֹטָא, הַמְצַעֵר עֲצֻמוֹ מִכָּל דְּבָר וְדָבָר — עַל אַחַת כְּפָה וְכַפָּה. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: נִקְרָא קְדוֹשׁ, שְׂנֵאמֵר "קְדוֹשׁ יְהִי גִדְל פְּרַע שְׁעַר רֵאשׁוֹ". וְמָה זֶה שֶׁלֹּא צִיעֵר עֲצֻמוֹ אֶלָּא מִדְּבָר אֶחָד נִקְרָא קְדוֹשׁ, הַמְצַעֵר עֲצֻמוֹ מִכָּל דְּבָר — עַל אַחַת כְּפָה וְכַפָּה. וְלִשְׂמוּאֵל, הָא אִיקְרֵי קְדוֹשׁ! — הֵהוּא אֲגִידוּל פְּרַע קָאֵי. — וְלְרַבִּי אֶלְעָזָר, הָא נִקְרָא חוֹטָא! — הֵהוּא דְסָאִיב נֶפְשִׁיהָ. — וְמִי אֶמֶר רַבִּי אֶלְעָזָר הַכִּי? וְהָאֵמֵר רַבִּי אֶלְעָזָר: לְעוֹלָם יְמוֹד אָדָם עֲצֻמוֹ

ומוסיפם: ושמא יאמר אדם: מי מעיד בי שהרי הוא עושה מה שעושה כחשאי — אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם הם מעידים בו ביום הדין. שנאמר "כי אבן מקיר תזעק וכפס מעץ יעננה" (חבקוק ב, יא). דבי ר' שילא אמרי (בני בית מדרשו של ר' שילא היו אומרים): שני מלאכי השרת: המלוין לו לאדם הן מעידין עליו, שנאמר "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" (תהלים צא, יא). ר' חידקא אומר: נשמתו של אדם עצמו היא מעידה עליו, שנאמר "משוככת חיקך שמר פתחי פיך" (מיקה ז, ה) ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו, שנאמר "אתם עדי נאם ה'" (ישעיהו מג, י). ובענין הדין נאמר "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" (דברים לב, ד) "אל אמונה" כוננתו: כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעושין — כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושין, שהצדיקים סובלים בעולם הזה כעונש לעבירות המעטות שעשו כדי למרק ולתקן אותן לעולם הבא. "ואין עול" — כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעולם הבא אפילו על מצוה קלה שעושין — כך משלמין שכר לרשעים בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושין. ומה שנאמר "צדיק וישר הוא" אמרו: בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפטרים לפניו ונראים לו שוב, ואומרים לו: כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני, והוא אומר: היין (נכון) כך היה, ואומרים לו: חתום! וחתום. שנאמר "ביד כל אדם יחתום" (איוב לו, ז) ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין לאחר שמראים לו את כל מעשיו, ואומר להם: יפה דנתוני, לקיים מה שנאמר "למען תצדק בדברך תזכה בשפטך" (תהלים נא, ה).

ומכאן שבים אנו לעיקרה של המסכת. לענין תענית. אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא שאין ראוי לאדם לצער את עצמו יתר מן הדין, ומעירים: סבר כי האי תנא [נסבור] הוא כשיטתו של תנא זח, דתניא (ששנויה ברייתא) רבי אלעזר הקפר ברבי (כלומר ר' אלעזר גדול הדור) אומר: מה תלמוד לומר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו, יא) שנאמר בנייר, וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין על ידי נזירותו, והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא וצריך כפרה, המצער עצמו מכל דבר ודבר — על אחת כמה וכמה. ואילו ר' אלעזר אומר: היושב בתענית נקרא קדוש, שנאמר בנייר "קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו" (שם ה) וצריך ללמוד קל וחומר: ומה זה הנזיר שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד מן היין בלבד קדוש [נהרי הנזיר נקרא קדוש] ומדוע אומר הוא שנקרא חוטא? ומשיבים: ההוא אגדול פרע קאי [זה על גידול הפרע הוא עומד. מדרב] ששער הנזיר יש בו קדושה, אבל בנייר עצמו לא נאמרה קדושה. ושואלים: ולר' אלעזר, הא [נהר] נקרא חוטא! ומשיבים: ההוא אותו כתוב נאמר דסאיב נפשיה [בנייר שטיחא את עצמו] שכיון שנייר אסור לו להטמא למתים והוא עשה כן — צריך להביא קרבן לכפר על חטא שחטא על הנפש — שנטמאה בנפש מת. ושואלים: ומי אמר ר' אלעזר הכי [והאם אמר ר' אלעזר כך] שיפה לו לאדם שיתענה? והאמר [נהרי אמר] ר' אלעזר: לעולם ימוד אדם את עצמו

בכלל. וראה בתוס' (ד"ה אמר) ור' בנב"א, ודנו בצדדים של השאלה האם המסתגף אינו נידון כחובל בעצמו, ופועל נגד רצון ה'. והרבה חלקו בין המסתגף לצורך תשובה למסתגף לשם קדושה. אף כי יש שראו את המתענה כדי להתקדש בקדוש (ר' המאירי) ויש שראו את המתענה לכפרת עון כעשה מעשה טוב (ור' בריא"ף ועוד). ההוא אגדול פרע / וכבר נחלקו אם הכוונה שהשער נקרא קדוש, או שגידול השער הוא צד הקדושה ולא הנזירות. ור' בגרסות "דמרכי נפשיה" שנקרא קדוש משום שמתהר עצמו מטומאת מת, אבל לא בגלל נזירות מיין (ר' בריח ור"א).

מסורת הש"ס
 1. תנייה טז, א. תנב"א זוטא פ"א. וראה אייב סט. זח"ג נח. א. ילקוט תורה קמח. שם רס"ב. שם תכ"ג. שם נ"ד תקע. שם תתמ"ג.
 2. ספרי דברים לב, ד. מדרש תנאים קפו. ילקוט תורה תתקמג (בשנוי קל).
 3. ספרי שם. מדרש תנאים שם וראה עירובין יט, א. שמ"ר פ"י ג. שו"ח תהלים פד.
 4. נזיר יט, א. ובנדרים י, א. ובירושלמי נדרים פ"א ה"א. שם נזיר פ"א ה"ה (בשנוי). וראה ספרי במדבר ו, יא. במדבר פ"י ל"ג. וראה גם נדרים כב, א. ט, א. ס, ב. נזיר ג, א. כב, א. סוטה טו, א. ב"ק צא, ב. שבועות ח, א. ילקוט תורה תשי"י.
 5. ספרי במדבר ו, יא. במדבר פ"י לג (בשנוי שם). ילקוט שם.

גרסות

קורות ביתו בכת"י ומקורות. וקורות ביתו ורהיטי ביתו. ויש אומרים בכת"י: וחכמים אומרים. כשם שנפרעין — שעושין בכת"י: כשם שהקב"ה משלם שכר טוב לצדיקים על מצוה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא, כך משלם שכר לרשעים על מצוה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הזה. "ואין עול" כשם שהקב"ה נפרע מן הרשעים על עבירה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא, כך נפרע מן הצדיקים על עבירה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הזה.

אמרו בשעת בשאילתות: מלמד שבשעת. נפטרין לפניו בכת"י ובשאילתות: נפטרין לפניו וכצ"ל. ואמר להם — מה שנאמר בכת"י: ואמר יפה דנתוני שנאמר. סבר כי האי תנא דתניא ויש בכת"י: סבר לה כי האי דתניא. שנויר רק: שנאמר, וראה בכ"ח. מכל דבר דבר בכת"י: מכל דבר. ההוא אגידול פרע קאי בכת"י: ההוא דמרכי נפשיה ויש: ההוא דמדכה נפשיה. הא נקרא חוטא בכת"י: הא נמי נקרא חוטא.

לשון

ברבי כאשר נוסף לשמו של חכם הכינוי "ברבי" או "ברבי" אין משמעו בנו של רבי (אף כי כמובן "ברבי פלני", כגון רבי יוסי ברבי יהודה, פירושו: בנו של רבי יהודה). אלא היא לשון כבוד כעין "בן גדולי", בן רבנים ונאוני הדור, וכיון שהוא בטוי של כבוד אין הכוונה בהכרח שאתו חכם הוא באמת בן חכמים חשובים אלא שהוא עצמו גדול וחשוב בדורו.

אישים

ר' אלעזר הקפר ראה בעמוד 112.

מסורת הש"ס

- א. ילקוט תורה תשי"י.
- ב. תענית יב. א. פסחים נד. ב (בשני שס). ור' ירושלמי תענית פ"ב ה"א.

גרסות

הא דמצי בכתי"מ: הא דצריכא ליה הא דלא צריכא ליה. לישנא אחרינא הא דמצי.

איש חסיד ככתי"מ כמו במקרא: איש חסד.

אמר רב ששת... אין תענית צבור... אין תלמיד חכם בכתי"מ הסדר הוא: אין תלמיד חכם... אמר רב ששת... אין תענית צבור.

ליכול כלבא לשירותיה בכתי"מ: יהבין שירותיה לכלבא.

יחיד שקבל עליו תענית ברת"מ, ברי"ף ועוד: יחיד שקבל עליו שתי תעניות.

כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, ואסור לו לצער את הקדוש הזה. שנאמר "בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר" (הושע יא, ט) משמע שאסור לו לאדם להתענות! ומשיבים: לא קשיא [אין זה קשה]: הא — דמצי לצעורי נפשיה נהו שהוא יכול לצער את עצמו בלא להינזק, הרי כאשר הוא צם ומתענה נקרא קדוש. הא דלא מצי

כְּאִילוֹ קְדוֹשׁ שְׂרוּי בְּתוֹךְ מַעְיֹו, שְׁנֵאֲמַר "בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ וְלֹא אָבֹא בְּעִיר" ! — לֹא קָשְׁיָא, הָא — דְּמָצִי לְצַעוּרֵי נַפְשִׁיָהּ. וְלֹא מְצִי לְצַעוּרֵי נַפְשִׁיָהּ. רִישׁ לְקִישׁ אָמַר: נִקְרָא חֲסִיד, שְׁנֵאֲמַר "גַּמְלַנְּשׁוּ אִישׁ חֲסִד וְעָכָר שְׂאָרוֹ" וְגו'. אָמַר רַב שְׁשֵׁת: הָאִי בֵּר בִּי רַב דִּיתִיב בְּתַעֲנִיתָא — לִיכּוּל פְּלָבָא לְשִׁירוּתִיהּ. אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָהּ בֵּר אָבָא: אֵין תַּעֲנִית צִיבּוּר בְּבָבֶל אֶלָּא תַשְׁעָה בָּבָא בְּלָבָד. אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָהּ בֵּר אָבָא אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: אֵין תַּלְמִיד חָכֵם רִשְׁאֵי לִישֵׁב בְּתַעֲנִית, מְפָנִי שְׁמַמְעֵט בְּמַלְאכַת שָׁמַיִם.

א "אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין מִשְׁחִשִּׁיכָהּ" כו'. אָמַר רַבִּי זְעִירָא אָמַר רַב הוֹנָא: יְחִיד שְׁקִיבַל עָלָיו תַּעֲנִית, אֶפִּילוּ אָכַל וְשָׁתָה כָּל הַלַּיְלָה — לְמַחַר הוּא מְתַפְּלַל תְּפִילַת תַּעֲנִית. לָן בְּתַעֲנִיתוֹ.

שנינו במשנה: נאמר שבתעניות הראשונות אוכלין ושותין משחשיכה ואין התענית מתחילה אלא בבוקר. אמר ר' זעירא אמר רב הונא: יחיד שקיבל עליו תענית, אפילו אכל ושתה כל הלילה כולו — למחר בבוקר הוא מתפלל תפילת תענית בשמונה עשרה שמוסיף לומר "עננו כיום צום תעניתנו כו". ואם אחר שהתענה לן בתעניתו ולא אכל כל הלילה —

כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו — כאילו כל מעיו קדוש, ואסור להכחישן. דהכי משמע: נקרבך קדוש, כלומר: לאסור להתענות. בקרבך קדוש רישיה דקרא קדריש, כשניל שקדוש שרוי בנער — לא אבוא בעיר של מעלה, עד שאזנה ירושלים של מטה. ורמיזא נעלמא הוא. הא דמצי מצער נפשיה — שיכול לסבול התענית — משצמו הקדוש ברוך הוא, אבל מי שאינו יכול להתענות נקרא חוטא. נקרא חסיד — המתענה, דכתיב "גומל נפשו איש חסד" — מפרש עלמו ממאכל ומשחה, כמו "ציוס הגמל את יחזק" (בראשית כה) = *שכרי"ר נלעו. מפי מורי. אי נמי: גומל — לשון תגמול, שמשלים נפשו לקונו, ועובר שארו — המתענה ומכחיש נשרו נקרא חסד. שממעט במלאכת שמים — חלש הוא, ואינו יכול ללמוד. שירותיה = סעודתו. לנצח ליכול סעודתו, ולכן המתענה אינו מועיל לו, אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה יאכל. אין תענית צבור בבבל — לענין איסורי חומרי תענית אמר רבי ירמיה למילתיה, שהיו נוהגין בו כעין אבילות, שהיו אוכלין מנעוד יוס ואסורין ננעילת הסנדל, אלא תשעה באב בלבד. יחיד שקיבל עליו תענית — מאחמול: הרי אני יושב בתענית למחר, אפילו אכל ושחה כל הלילה עד עמוד השחר — למחר מתפלל תפלת תענית "עננו". לן בתעניתו — באותו תענית שקיבל עד הכרך.

תוספות

כאילו קדוש — הקדוש ברוך הוא. פירוש: והא אמר לעיל שנקרא קדוש כלומר: שהיושב בתענית נקרא קדוש! ומשני: לא קשיא.

גומל נפשו — פירוש: שגומל חסד לנפשו, שאינו מתענה, נקרא חסיד.

אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד — פירוש: שהיה להם הרבה גשמים.

יחיד שקיבל עליו תענית אף על פי שאכל ושתה כל הלילה מתפלל תפילת תענית — תימה: אמאי נקט יחיד! דצבור נמי, דאמרינן במתניתין (תענית י, א) דעושין שלשה תעניות ואוכלים משחשיכה: וצריך עיון.

לן בתעניתו — פירוש: שהתענה היום, ובליילה לא אכל, ולן בתעניתו. אף על גב שהלינה היה מכח תענית שקיבל עליו — אינו מתפלל תפלת תענית. ובהלכות גדולות יש: אוכל ומתפלל תפלת תענית. ומפרש כמו הכא, בדשחרית אומר תפלת תענית, אף על פי שאכל כל הלילה. ויש מתענה שאינו מתפלל, כמו בערבית אף על פי שלא אכל. ומפרש בהלכות גדולות: דאין אומרינן "עננו" בתפלת שחרית, שמא נמצא שקרן בתפלתו, דשמא לא יסיים התענית. ולי נראה דלא נקרא שקרן, כיון שהיה בדעתו

עיונים

בקרוב קדוש / ר' ברשי" שפירש כאילו היה כתוב: אף על פי שבקרוב קדוש (כלומר, מי שיושב ומתענה) לא אבוא בעיר משום שהוא מצטער. אבל לדעת תוס' (ד"ה כאילו) שפירשו שקדוש הוא בניו לקביה, ממילא אין הם גורסים את המשכו של הפסוק, וכן אין המשך זה בכמה כתי"י.

גומל נפשו / בפירוש דברי ריש לקיש נחלקו הדעות. שיש שפירשו: גומל נפשו — שדואג לנפשו ואוכל, וראיה לדבר מהמשך הדברים שנאמר יעובר שארו אכזרי" (ר' במהרש"א). לדעת אחרים (רשי"י ור"צ ושיטה) כוונתו: גומל נפשו — שגומל עצמו ונמנע מאכילה. ליכול כלבא שירותיה / ויש שגרס "אכול כלבא שירותיה", כלומר תלמיד חכם המתענה לא התגל כלום, והרי זה כמי שלא היה לו אוכל מפני שהכלב אכל את מנתו. ויש שאמרו שנקט לשון כלב כאן משום שהכלב תמיד רעב ולהוט לאכול (עיון יעקב).

אין תענית צבור בבבל / ובטעם הדבר כתבו הסברים שונים היו שפירשו שהטעם הוא משום שאין צורך בבבל להתפלל על הגשם, לפי שהשדה מושקית על ידי הנהרות (תוס' ועוד). ויש שפירשו מפני שבני בבל היו עניים, והיה קשה בעיני חכמים לגזור עליהם בטול מלאכה, ואף שאר תנאים אינם מתאימים לאיסורי התענית האחרים (ראב"ד). ואחרים כתבו, כפי הנראה מן הירושלמי, שאין תענית צבור אלא במקום שיש בו נשיא וסנהדרין (רמב"ן ועוד).

יחיד שקבל עליו תענית / בדברי רבים מן הראשונים היתה גרסה אחרת (ראה בגרסות), אבל כבר כתבו המפרשים שלעיקר הדברים אין בין הגרסות אלא הבדל סגנון ועיקר תוכן אחד הוא. וראה בתוס' (ד"ה יחיד) שתמהו מפני מה נקט כאן יחיד דווקא, ותרצו קושיה זו בדרכים שונות. ויש שכתב שכיון שמדובר במעשה מורו: שאדם מקבל תענית ואוכל ושותה כל הלילה, ולמחר אינו אוכל הרי זה דבר העלול לקרות ליחיד אבל לא לצבור, אף שלדין הכל אחד (ר' מנחם די לונאנו, בפתח עינים).

אורח ההלכה

דמצי לצעורי נפשיה / היושב בתענית, אם יכול לסבול התענית — נקרא קדוש. ואם לא, אם הוא חלש וסובל (וכל שכן אם ממעט במלאכת שמים) — נקרא חוטא. כמסקנת הגמרא, וכדברי ר' אלעזר.

ורברים אלה אמורים במי שמתענה לשם פרישות וקדושה, אבל מי שירדע לו שחטא — חייב להתענות (ט"ז).

והאריכו חכמי המוסר בדרכים ועצות שונות שאינן תענית ממש, אבל יש בהן עינוי הנפש וכפרת עוון (כגון שמושך ידו מאכילתו, ותענית דבור, והתבודדות) והן עדיפות מתענית (ור' שלי"ה ומו"א ועוד).

תענית צבור בבבל / אין תענית צבור בבבל (ובכל מקום בחוץ לארץ) שיהא איסור מלאכה בתענית, ושיש להפסיק בה מבעוד יום — חוץ מתשעה באב. ולכן אף תעניות שגוזרים על הצבור בחוץ לנהגים בהן כבתעניות יחיד. שאין נוהגת תענית צבור לכל חומרותיה אלא בארץ ישראל בלבד, ולשם הגשמים.

תלמיד חכם בתענית / אסור לתלמיד חכם להתענות, לפי שממעט ממלאכת שמים, ולכן לא יתענה אלא אם כן בל הצבור מתענה (שלא יפרשו מן הצבור). וכל מי שתורתו אומנותו נקרא תלמיד חכם לענין זה, אף בזמן הזה (מ"א). ומלמדי תינוקות דינם כתלמידי חכמים, כמפורש בירושלמי. (שם תקע"א, ב)

דין הלילה בתענית יחיד / יחיד שקבל עליו תענית למחר, אף שקבל עליו בזמן תפילת המנחה — מותר לו לאכול בלילה. וכן מי שקבל עליו תענית של כמה ימים רצופים אוכל ושותה בלילות. ומתפלל במנחה "עננו" (רמ"א). כרב הונא.

(שם תקס"ב, ז)

* שכרי"ר מן הצרפתי העתיקה severer לגומל (מיניקה).